

Jost, Henryk

90-lecie Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem i jego prace związane z dziejami techniki

---

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 25/2, 443-445

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wszystkie te opracowania wykonane były w zasadzie poza normalną pracą w Instytucie (oprócz wspomnianego tematu dotyczącego badań leśnych w okresie międzywojennym), wiążąc się z aktualnymi rocznicami, działalnością w Polskim Towarzystwie Leśnym oraz innych organizacjach.

W ostatnim okresie tematyka historii leśnictwa weszła na jakiś czas do planowej działalności Zakładu Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw Leśnych IBL. W ramach badań nad przemianami struktury przestrzennej leśnictwa (w problemie węzłowym 11.2.1, koordynowanym przez Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN) B. Szymański zajmował się zmianami lesistości regionu kieleckiego¹⁷, kontynuując następnie te badania¹⁸.

Od paru lat trwają intensywne przygotowania do jubileuszu 50-lecia istnienia Instytutu Badawczego Leśnictwa, m.in. opracowuje się sprawozdania z działalności poszczególnych zakładów, a także monografię o Instytucie¹⁹, w której omawiany jest rozwój organizacyjny, dorobek w poszczególnych dziedzinach nauk leśnych i inne przejawy działalności Instytutu. W opracowaniu monografii bierze udział duża grupa pracowników Instytutu pod kierownictwem Komitetu Redakcyjnego IBL.

Należy dodać, że przedstawiony tu dość znaczny udział pracowników Instytutu w opracowaniach z zakresu historii leśnictwa odbywał się pomimo braku w Instytucie wyodrębnionej jednostki organizacyjnej, która zajmowałaby się programowo historią nauk leśnych.

Bohdan Szymański
(Warszawa)

90-LECIE MUZEUM TATRZAŃSKIEGO W ZAKOPANEM I JEGO PRACE ZWIĄZANE Z DZIEJAMI TECHNIKI

Muzeum Tatrzańskie, należące do czołowych muzeów regionalnych w Polsce, powstało w roku 1888. Ma ono na swym koncie wiele pięknych osiągnięć. W dwudziestoleciu międzywojennym było centrum badań naukowych, dotyczących obszarów Podhala, Spisza i Orawy. Zasluga w tym niezapomnianego, długoletniego dyrektora placówki, Juliusza Zborowskiego¹, który był inspiratorem i stymulatorem tych prac. W bardzo ciężkich latach okupacji hitlerowskiej chronił on zbiory, ratując przed wywiezieniem i rozproszeniem, gromadząc równocześnie pseudonaukowe opracowania niemieckie, dotyczące Podhala.

Muzeum Tatrzańskie w okresie dwudziestolecia międzywojennego pracowało w trudnych warunkach materialnych, osiągnęło jednak poziom regionalnej placówki naukowej. Świadczy o tym chociażby szereg własnych wydawnictw, o bardzo wysokim poziomie.

Zarówno warunki historyczne — jak i przyrodzone środowisko geograficzno-przyrodnicze ziem, położonych pod Tatrami — były przyczyną znacznej liczebności wiejskich zakładów

Towarzystwa Leśnego. Tamże R. 101:1957 z. 11; tenże: *Z historii i tradycji zjazdów leśników polskich*. „Las Polski” R. 31:1957 nr 8; M. Pisarska: *Przegląd piśmiennictwa leśnego w okresie 10-lecia Polski Ludowej*. „Sylwan” R. 98:1954 nr 6; też: *Cwierćwiecze dorobku wydawniczego Instytutu Badawczego Leśnictwa*. „Las Polski” R. 43:1969 nr 15/16; też: *Rozwój polskiej bibliografii leśnej*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” Ser. B 1971 z. 20; S. Tyszkiewicz: „Sylwan” w służbie leśnictwa polskiego. „Sylwan” R. 115:1971 nr 7.

¹⁷ E. Suwara, B. Szymański: *Próba modelowego określenia struktury przestrzennej leśnictwa w regionie kieleckim*. Dokumentacja IBL 1975, maszynopis (B. Szymański: *Zmiany lesistości w ujęciu retrospektywnym*).

¹⁸ B. Szymański: *Zmiany lesistości Kielecczyny w XIX i XX wieku*. Dokumentacja IBL 1977, maszynopis; tenże: *Wstępne wyniki badań nad zmianami lesistości Kielecczyny*. „Przegląd Geograficzny” T. 50:1978 z. 4.
Rozwój, dorobek i osiągnięcia Instytutu Badawczego Leśnictwa w latach 1930—1980. „Prace IBL” z. 590 (w druku).

¹ Patrz nekrolog J. Zborowskiego w KHNiT. X/4 s. 595. (rocz. 1966).

przemysłowych na tym terenie, takich jak folusze, młyny, tartaki, olejarnie, browary. W obiektach tych uwidaczniają się znaczne zdolności techniczne ludu, który zamieszkuje podtatrzańskie ziemie. Te drobne zakłady przemysłu wiejskiego, czy też może rzemiosła wiejskiego, odznaczają się dużym stopniem zmechanizowania. W tych, a także w innych ludowych urządzeniach technicznych podhalańskich, widać intuicję i znaczne umiejętności z zakresu techniki.

— Aczkolwiek Juliusz Zborowski był z wykształcenia humanistą, to jednak w obiektach technicznych — związanych z podhalańskim przemysłem wiejskim — widział elementy rozwoju narzędzi wytwórczych. Doceniał w pełni ich wielką rolę. Nic też dziwnego, że z jego inspiracji Muzeum Tatrzańskie przeprowadziło wiele badań z dziedziny tych właśnie zagadnień. Rezultatem wzmiankowanych prac było ukazanie się książki *Przemysł wiejski na Podhalu* J. i S. Reychmanów w 1937 r. (w serii wydawnictw Muzeum Tatrzańskiego). Jest to opis 9 obiektów tego przemysłu. Połączona tu została praca technika, architekta, poległego we wrześniu 1939 r. — Stefana Reychmana — z pracą jego brata, etnografa — Jana. Było to nowością. Stąd niewątpliwie wielkie znaczenie tego opracowania, wówczas unikalnego.

Wysunięta przez Zborowskiego i Muzeum Tatrzańskie inicjatywa, zrealizowana przez opublikowanie *Przemysłu wiejskiego na Podhalu*, została podjęta także i na innych terenach. Do wybuchu II wojny światowej ukazało się kilka tego rodzaju opracowań². Poza bardzo dużą wartość dokumentalną obiektów, opisanych w *Przemysle wiejskim na Podhalu*, zawarty w opracowaniu materiał stał się podstawą dla wielu nowych dziedzin badań, które rozwinęły się po II Wojnie Światowej. Kultura materialna i jej wytwory zaczęły interesować coraz szersze kręgi badaczy. Dzieje techniki kazały zwrócić uwagę na konstrukcje urządzeń przemysłu wiejskiego. Były one bardzo pomocne dla odtworzenia dawnych elementów wyposażenia technicznego zakładów. Wobec wyczerpania nakładu *Przemysłu wiejskiego na Podhalu* przystąpiono — pod opieką żyjącego jeszcze wówczas J. Zborowskiego — do drugiego wydania książki, która ukazała się w 1965 r. dzięki Zakładowi Historii Nauki i Techniki PAN w serii „Monografie z Dziejów Nauki i Techniki”. Nie mogło być to powtórzeniem pierwszego wydania. Zmieniły się znacznie warunki, podstawa badawcza i metodologiczna. Praca wymagała wielu uzupełnień. Objętość drugiej edycji jest dwukrotnie większa. Mały nakład rozszedł się bardzo szybko³.

O dużej wartości omawianego dzieła świadczyć może niewątpliwie także angielskie wydanie uzupełnionego opracowania, które ukazało się w r. 1972. Przeznaczone było ono w głównej mierze dla Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Mimo szeregu błędów — z winy edytora — budzi duże zainteresowanie.

Dzięki inicjatywie Muzeum Techniki NOT w Warszawie, korzystając z jego dotacji finansowych, jeszcze za życia Juliusza Zborowskiego członkowie Podhalańskiej Komisji Opieki nad Zabytkami PTTK przystąpili w 1959 r. — pod kierownictwem Muzeum Tatrzańskiego — do rejestracji (ankietyzacji) zakładów przemysłowych na terenie byłego powiatu nowotarskiego. Ankietyzacja tych zakładów doprowadziła do wydania *Katalogu zabytków budownictwa przemysłowego w Polsce*. T. 3 z. 3. Objął on były powiat nowotarski i miasto Zakopane⁴.

Jak wiadomo, to seryjne wydawnictwo, publikowane w Polsce Ludowej, stanowiło unikalną w świecie pozycję; jego zeszyty, które obejmowały poszczególne powiaty i miasta, były wydawane w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN. Redaktorem wydawnictwa był prof. Jan Pazdur. Niestety, po ukazaniu się 20 zeszytów edycję przerwano.

² Np. W. Korzeniewicz i W. Świętecki: *Młyn i tartak na Łemkowszczyźnie*. „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury”, wydawany przez Zakład Architektury Polskiej i Historii Sztuki Politechniki Warszawskiej. 1939 R. 7 Nr. 1.

³ Patrz recenzja J. Pazdura w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki” R. 10:1966 z. 4 s. 625.

⁴ H. Jost: *Prace nad katalogiem zabytków budownictwa przemysłowego Podhala*. „Wierchy” R. 34:1965 s. 224.

Komisja Opieki nad Zabytkami dokonała dzięki zapałowi swych członków olbrzymiej pracy rejestracyjnej, obejmującej nie tylko chłopskie obiekty przemysłowe, lecz w ogólności wszystkie zakłady przemysłowe, istniejące na terenie b. powiatu nowotarskiego.

Dane, dotyczące obiektów zarejestrowanych we wspomnianym katalogu, posłużyły w dużej mierze do opracowania ludowych urządzeń energetycznych i mechanicznych na Podhalu⁵.

Poważna praca została wykonana przez Zespół Badawczy Górnictwa i Hutnictwa Tatrzańskiego przy Zakładzie Historii Nauki i Techniki PAN, pod opieką Muzeum Tatrzańskiego. J. Zborowski w dwudziestolecie międzywojennym czynił próby zorganizowania badań nad górnictwem i hutnictwem tatrzańskim, które nie mogły być zrealizowane, gdyż czynniki oficjalne i różne instytucje odmawiały subwencji na ich prowadzenie. Starania o uzyskanie odpowiedniej subwencji z Ministerstwa Przemysłu, podobnie jak i prowadzone później starania o subwencję z PAU, nie dały rezultatów. Potężny koncern „Wspólnota Interesów” obiecał przyznać na przeprowadzenie badań 1000 zł., lecz wkrótce cofnął obietnicę, usprawiedliwiając się „ciężkimi czasami”⁶.

Prace terenowe, wykopaliska w osadzie Stare Kościeliska oraz pod Ornakiem i na Pysznicy były wykonywane i kierowane przez Stefana Zwolińskiego, znakomitego znawcę Tatr. Doprowadziły one do odkrycia całego zespołu budowli hutniczych pod Ornakiem w czasach działalności Komisji Skarbowej za Stanisława Augusta Poniatowskiego oraz interesujących śladów hutnictwa na terenie osady Stare Kościeliska⁷. Pod Ornakiem Zwoliński odkrył zakład przygotowywania rud do wytopu (płukanie, rozdrabnianie).

Oprócz szczegółowego opracowania wycinkowych zagadnień, które będą mogły być podstawą do opracowania wyczerpującej, naukowej monografii górnictwa i hutnictwa tatrzańskiego, została opublikowana przez niego podpisanej popularnonaukowa monografia z zakresu tej tematyki⁸. Można ją traktować jako pewnego rodzaju podsumowanie prac badawczych.

Jak z tego krótkiego przeglądu wynika, Muzeum Tatrzańskie ma znaczne osiągnięcia na polu badań nad dziejami techniki i kultury materialnej ziem Podhala, Spisza i Orawy. Skromnie obchodzone 90-lecie tej bardzo zasłużonej placówki miało miejsce w dniach 19—21 października 1979 r. Odkonano w tym czasie LIV Walne Zgromadzenie Delegatów Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, które uczciło 90-lecie Muzeum Tatrzańskiego sesją naukową. Obrady odbywały się w Miejskim Domu Kultury w Zakopanem oraz w Muzeum — Orawski Park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej, obchodzącym właśnie swe 25-lecie (a nad którym w pewnym sensie sprawuje opiekę Muzeum Tatrzańskie). W sesji uczestniczyło wielu gości zagranicznych; ogółem przybyło na obrady ponad 200 osób.

Henryk Jost
(Zakopane)

PRZEJĘCIE OPIEKI NAD GLAZEM PAMIĄTKOWYM KU CZCI S. STASZICA W WARSZAWIE
PRZY ULICY SENATORSKIEJ

W dniu 25 czerwca 1979 r. nastąpiło uroczyste przekazanie pod opiekę Liceum Ekonomicznego im. Stanisława Staszica w Warszawie (ul. Kolektorska) pamiątkowego glazu ku czci Stanisława Staszica.

⁵ H. Jost: *Ludowe urządzenia energetyczne i mechaniczne o napędzie wodnym na Podhalu*. Warszawa 1978. Monografie z dziejów nauki i techniki. Tom CXIX.

⁶ Por. E. O.: *Prace badawcze nad historią górnictwa i hutnictwa tatrzańskiego*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” R. 1:1956 z. 1 s. 214.

⁷ S. Zwoliński: *Badania dawnych zabudowań hutniczych w Dolinie Kościeliskiej w Tatrach*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” R. 3:1958 z. 3 s. 504; tenże: *Urządzenia kopalni Na Kunsztach w Dolinie Kościeliskiej w Tatrach*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” R. 6:1961 z. 3 s. 457.

⁸ H. Jost: *O górnictwie i hutnictwie w Tatrach Polskich*. Warszawa 1962. Rec. J. Pazdur „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” R. 7:1963 z. 3 s. 439.